

Şehrezûrî'nin Siyaset Anlayışında Temel Kavramlar: Yardımlaşma, Sevgi ve Adalet*

Öz: Siyaset ve ona dair kavramlar İslam düşünce dünyasında genel olarak bireyin ahlakından ev idaresine buradan da siyasete, yani toplum ahlakına uzanan bir süreç içerisinde işlenmekte ve anlaşıl-maya çalışılmaktadır. İsraki düşüncenin en önemli simalarından birisi olan Şemseddin Muhammed İbn Mahmud el-Şehrezûrî de *Resâilü'ş-Şeceretü'l İlahiyye fi Ulûmi'l Hakâiki'r-Rabbâniyye* isimli eserinde ahlak konusunda aynı yöntemi izler ve en son olarak siyaset konusunu ele alır. Şehrezûrî'nin siyaset anlayışında ön plana çıkarılmış kavramlar vardır ki bunlardan biri filozofun siyaset anlayışının temelini oluşturan sevgi, diğerleri ise adalet ve yardımlaşma kavramlarıdır. Çalışmamızda, Şehrezûrî'nin siyaset anlayışında sevgi kavramını neden ön plana çıkardığı ve beslendiği kaynaklar ortaya konulmaktadır. Şehrezûrî, sevgi kavramını toplumun düzeni açısından adalet kavramından üstün görmektedir. Ona göre sevginin olduğu yerde tam bir düzen gerçekleşeceğinden adalet de sevgi sonucu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şehrezûrî, Siyaset, Ahlak, Yardımlaşma, Sevgi, Adalet.

Selçuk
GÜZEL**

Basic Concepts in the Political Understanding of Shahrazuri: Solidarity, Love and Justice

Abstract: Politics and the notions related to it in the world of Islamic thought, is tried to be worked and understood in a process that extends from the morality of the individual to the politics of the house and then to the politics of community. Shamsaddin Muhammad ibn Mahmud al-Shahrazuri, one of the most important personage of Illumination thought, follows the same method of morality and deals with the issue of politics in his work titled *Ra-sail al-Shacara al-İlahiyya fi Ulum al-Haqaiq al-Rabbaniyye*. There are some notions which Shahrazuri brought to the forefront in political thought, one of which is love that forms the basis of philosopher's political understanding, and the other two are the notions of justice and solidarity. Our study focuses on why Shahrazuri brings the notion of love in his understanding of politics and on finding out his resources. Shahrazuri sees the notion of love superior than justice in terms of social order. According to him, justice will come out as a result of love spontaneously since a complete order will be taken place in a society where there is love.

Keywords: Shahrazuri, Politics, Morality, Solidarity, Love, Justice,

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Tezli Yüksek Lisans programı için şahsım tarafından yazılan "Şehrezûrî'de Ahlak ve Siyaset Felsefesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana-bilim Dalı. E-Posta: selcukguzel54@hotmail.com – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6797-0739>

Giriş

İslam ahlak anlayışı birçok kaynaktan beslenmektedir. İslam düşüncesinin ilk dönemlerinde ahlak anlayışı hadis ve tefsir geleneği içerisinde Kuran-ı Kerim ve sünnet çerçevesinde şekillenmiştir. Kelam, felsefe ve tasavvufun da İslam dünyası ilim kültürü içinde yer alması sonucu ahlak ilmi sistemli bir temele oturmaya başlamıştır.

İslam dini geldikten sonra kabilecilik anlayışına tabi olan Cahiliye ahlakı yerine daha dinamik bir yapıya sahip ahlak anlayışı ortaya çıkmış ve sadece bir kitleye veya seçkinlere ait ahlaki öğelerden sıyrılan İslam ahlakı anlayışı, her seviyedeki insanın kaygılarını ve özlemlerini dikkate almıştır. İdeal ve doğru olana yükselmeyi sağlayan İslam ahlakı, bütün vazifeleri uhrevi müeyyideye bağlamıştır.¹

İlk dönemlerde zikredilen yapıya sahip olan ahlak düşüncesi daha sonra tefsircilerin, hadisçilerin ve fıkıhçıların etkileri ile karşılaşarak nassa dayalı prensipler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu prensipler temel olarak doğru ve yanlışın tabiatı, ilahi adalet ve kudret, ahlaki özgürlük ve sorumluluk ile ilgili problemler temelinde belirlenmiş ve nassî ahlakın özü bu şekilde oluşturulmuştur.²

Yukarıda saymış olduğumuz problemler çerçevesinde kelamcılar da görüşlerini belirtmişlerdir. Kelamcıların tartışmaları salt metafizik problemlerden oluşmaktadır. Ahlak ile ilgili de kelamcılar İslam ahlakını etkileyen düşünceler ortaya koymuşlardır. Tartışmaların odağını oluşturan meseleler üzerine derin etkiler ortaya koyan itikadi mezhepler ise özellikle Mutezile, Eşariyye ve Maturidiyye mezhepleri olmuştur.³

Tasavvuf ilmi ise ahlaka, nefis ve arınma temeliyle şekillenmiş pratik yönü olan bir gözle bakar ve tasavvufta insanın manevi benliğinin yüksek tarafını melek temsil ederken nefis ise şeytana benzetilir. Tasavvuf ilminde genellikle şeytana benzetilen nefsin arzu ve hevalarının köreltilerek insanın ahlaki yüceliğe erişebilmesi vurgulanmaktadır.⁴

1 Mustafa Çağrı, "Ahlak," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2.

2 Macid Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, çev. Muammer İskenderoğlu, Atilla Arkan (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 29; Nassî ahlak, 8. ve 9. Asırlarda filozof ve kelamcılar tarafından akli metod ve kategorileri bağlamında kısmen ayıklanarak Kur'ân ve hadislerdeki ahlaki ve benzer ifadelerle ortaya çıkan ahlak teorilerinden bir tanesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, 23.

3 Çağrı, "Ahlak," 4-5

4 Çağrı, "Ahlak," 8

İslam filozofları, nefiste yerleşik olan yatkınlıklar olarak tanımladıkları ahlakı, ameli felsefe içine dâhil ederek ele almaktadırlar. İslam filozoflarının ahlak anlayışında ahlak kavramı psikoloji, siyaset ve din ile irtibatlı olarak ele alınmaktadır. Ahlakın ne olduğundan önce insan nedir sorusuna cevap arayarak yola çıkan filozoflar, bu soru bağlamında nefis ve onun güçlerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bundan sonra filozoflar kademe kademe ilerleyerek toplum ahlakı hakkındaki düşüncelerini bireyin ahlakını temel alarak ifade etmektedirler.⁵

İslam düşüncesinde felsefi ahlak anlayışı, Kuran ve sünnet temelli olmakla beraber tercüme faaliyetleri ve yaygın edebi kültür sonucu Grek kültüründen de etkilenmiş görünmektedir.⁶ İslam filozofları önemli kaynaklar olan Platon ve Aristoteles'in ahlak hakkındaki görüşlerini incelemişlerdir. Bu konuda önemli eserler olan Platon'un *Cumhuriyet*'i ve Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*, İshak b. Huneyn tarafından tercüme edilmiştir. Ayrıca Galen'in *Fi'l Ahlak* (bu eseri bugün sadece Arapça tercümesiyle tanımaktayız) isimli eseri de tercüme edilmiştir.⁷ İslam filozofları, tercüme faaliyetleri sonucunda Platon, Aristoteles ve Galen'in ahlak konusundaki görüşlerinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir.⁸

İslam felsefesinde Kindi ve Razi müstakil eserler kaleme almışlardır. İlk İslam filozofu olan Kindi'de İslam düşüncesinin etkileri yanında Eflatuncu, Aristotelesçi, Stoacı ve Yeni Eflatuncu tesirler göze çarpmaktadır.⁹ Razi'nin düşüncesinde ise Eflatun ve Galen'in etkileri görülmektedir.¹⁰

Kindi ve Razi'den sonra önemli filozoflardan biri de Farabi'dir. Ahlak alanında sistematik bir anlayış ortaya koyan Farabi, ahlakı psikolojiden yani bireyden başlatarak kademe kademe siyasete geçiş yapar. Ahlakı siyasete, faal akıl vasıtası ile de siyaseti metafiziğe bağlayan Farabi, Eflatun-Aristoteles, din-felsefe arasında terkip ve telif yapmıştır.¹¹ Farabi'nin ahlak içerisinde ele aldığı siyaset anlayışında Eflatun'un etkisi olmakla beraber yapmış olduğu devlet tasnifindeki erdemsiz devletin cahil, fasık ve sapkın olarak ele alınması İslami bakış açısının onun düşüncesindeki etkisidir.¹²

5 Mehmet Aydın, "Ahlak," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 12.

6 Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, 10

7 Aydın, "Ahlak," 10.

8 Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, 97.

9 Aydın, "Ahlak," 10.

10 Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, 3. Baskı, (İstanbul: DEM Yayınları, 2006), 133.

11 Aydın, "Ahlak," 11.

12 Hızır Murat Köse, "Siyaset," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, (İstanbul: TDV Yayın-

Farabi'nin halefi İbn Sina felsefe çalışmalarında ahlak konularına fazla ağırlık vermemiştir. Filozofun yazmış olduğu *İlmu'l Ahlak* isimli eseri, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* eserinin bazı bölümlerinin özet şeklinde tekrarı niteliğinde bir risaledir. Bununla beraber İbn Sina eserlerinde ahlak konusuna da yer vermiştir.¹³ Ameli felsefenin amacının ise insan fiillerinde iyi olanı elde etmek olduğunu savunan İbn Sina, insanın fiillerinin sosyalleşmesinin müşterek hayat yani aile ve toplum ile gerçekleşeceğini ifade ederek aslında bireyin ahlakından toplumun ahlakına giden bir yol çizmiştir.¹⁴

Felsefi ahlak alanında önemli eserler veren diğer filozoflar Yahya b. Adi, İhvan-ı Safa, İbn Miskevayh ve Nasiruddin Tusi'dir. Yahya b. Adi'nin *Tehzibu'l Ahlak* isimli eseri ilk sistematik ahlak eserlerinden biri sayılmaktadır.¹⁵

Çalışmamızda görüşlerini ele alacağımız İşraki düşünür Şemseddin Muhammed İbn Mahmud el-Şehrezûrî'nin dönemine kadar oluşan ahlak anlayışı, onun felsefesi üzerinde de etkili olmuştur. Şunu da ifade etmek gerekir ki İslam düşüncesindeki felsefi ahlak anlayışını Grek kültürüne indirgemek bir hata olur ki bu anlayış köklerini nasdan alarak daha sistemli bir ahlak çizgisi ortaya koymaya çalışmaktadır.

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız Şemseddin Muhammed İbn Mahmud el-Şehrezûrî 13. yy. da İran ile Irak arasında kalan bir bölge olan Şehrezur'da dünyaya gelmiştir. Sühreverdî'ye gönülden bağlılığı ile bilinen Şehrezûrî, İşrak anlayışını benimseyen filozoflardan tarih bakımından ilki sayılır. Şehrezûrî *Ravdat el-Efrâh ve Nuzhet el-Ervâh, er-Rumuz ve'l-Emsâl, et-Tenkîhât, Şerhu Hikmetü'l İşrâk, Medinetü'l Hukemâ ve Resâilü'ş-Şecereti'l İlahiyye fi Ulûmi'l Hakâiki'r-Rabbâniyye* isimli eserleri kaleme almıştır. İşraki gelenek içerisinde gelen Sühreverdî'nin talebesi Şehrezûrî *Resâilü'ş-Şecereti'l İlahiyye fi Ulûmi'l Hakâiki'r-Rabbâniyye* isimli eserinde genel olarak felsefe sistemini ortaya koymaya çalışmıştır.

İlimlerin temelinde bulunan ve ayrıca ilimlerin konularından biri olan ontoloji yine ilimlerin tasnifinde temel ölçüt olarak ele alınır. Kindî'nin ilimler tasnifi de bu temele oturmaktadır.¹⁶ Kindî ilimleri ilk önce ilahi ve beşeri olarak tasnif eder; beşeri ilimleri de kendi içerisinde bizatihi ilimler ile alet ilimleri olmak üzere iki kı-

ları, 2009), 297.

13 Çağrırcı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, 201.

14 Köse, "Siyaset," 297.

15 Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, 145.

16 İlhan Kutluer, *İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, 2. Baskı, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 132.

sımda tasnif etmektedir. Bizatihi ilimleri de kendi içerisinde pratik ve teorik diye tasnif eden filozof siyaset ve ahlak ilmini pratik ilimler içerisinde zikretmektedir.¹⁷

İlimler tasnifi hususunda Farabi, *İhsâ'ul Ulûm* isimli müstakil bir eser kaleme almıştır. Farabi'nin tasnifi çok yönlüdür ki ilimleri yapısal, konu ve elde ediliş, karakter ve gaye yönünden tasnif etmiştir.¹⁸ Siyaseti de beş kısma ayırdığı konu ve elde edilişleri bakımından ilimler tasnifi içerisinde ele alan Farabi, siyaset ilmini ahlak, fıkıh ve kelam ilmi olarak tasnif etmektedir.¹⁹

Farabi'nin ardılı olan İbn Sina ise ilimler tasnifini teorik ve pratik olarak iki kısımda ele almaktadır. Teorik ilimleri fizik, matematik ve metafizik olarak tasnif eden filozof, pratik ilimleri ise siyaset, ev idaresi ve ahlak olarak üç kısımda tasnif etmektedir. İbn Sina'ya göre siyaset, insan türünün devamını sağladığından ve bireysel yaşantı için bireyler arası işbirliğini insanlara öğrettiğinden dolayı önemlidir. Ahlak ilmini ise erdemleri elde etme ilmi olarak tanımlayan filozof, siyaset, ev idaresi ve ahlak felsefesinin kaynağının ilahi şeriat olduğunu savunmaktadır.²⁰

İslam filozofları tarafından yapılan ilimler tasnifinde, yukarıda da görüldüğü üzere pratik ilimler içerisinde yer alan ahlak ilmi temel olarak bireysel ahlak, ev idaresi ve siyaset alt başlıkları ile birlikte incelenmiştir. Şehrezûrî de öncelikli olarak ilimleri bizatihi kendisi talep edilen ve bizatihi kendisi talep edilmeyen ilimler olmak üzere iki kısımda tasnif ederek ilk tasnife giren ameli ve nazari hikmet ayrımlarını verir; ahlaki, menzili ve medeni hikmetleri de ameli ilimlerin içerisine yerleştirir.²¹

Farabi, dünya ve ahiret mutluluğunun elde edilmesinde nazarî, fikrî, ahlakî erdemler ve amelî sanatlardan bahsederek nazarî erdemlerin gayesini varlıkların ve onların içerdiklerinin akıl tarafından kavranılmasını sağlamak olarak açıklar. Ona göre dünya ve ahiret mutluluğu için gerekli olan erdemlerin hepsi nazarî erdeme tâbidir.²² Genel olarak İslam filozofları siyaset görüşlerinde bütün ahlaki erdemlerin insan ruhunda ortaya çıkması ile elde edilen adalet kavramını merkeze almışlardır. Bununla beraber İslam filozofları pratik felsefenin nazari felsefe ile olan irtibatını ortadan kaldıran bir anlayış hiçbir zaman ortaya koymamışlardır.²³

17 Kindi, *Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2002), 17-18.

18 Mehmet Bayrakdar, *İslam Felsefesine Giriş*, 6. Baskı, (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 120-121.

19 Farabi, *İlimlerin Sayımı*, çev. Ahmet Arslan (Ankara: Vadi Yayınları, 1999), 44-45, 92.

20 İbn Sina, *Risaleler*, çev. Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaçoğlu (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2004), 93-94.

21 Necip Görgün, *eş-Şeceretü'l İlahiyye fi Ulûmi'l Hakâiki'r-Rabbâniyye* isimli Eserin Giriş Kısmı, Cilt 1, (İstanbul: Elif Yayınları, 2004), 47-50.

22 Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, çev. Ahmet Arslan (Ankara: Vadi Yayınları, 1999), 51, 76.

23 Köse, "Siyaset," 297.

Siyaset ilmini ameli hikmet içerisinde ele alan Şehrezûrî, siyaset konusunda ilk olarak insanın ihtiyaçlarından dolayı toplumun oluşumunu açıklayarak bu bir araya gelişin en önemli sebebi olan sevgi kavramını ele alır. Daha sonra filozof, sosyal varlık olan insanın toplumdaki diğer insanlarla alışveriş, mal, onur gibi çeşitli ilişkilerini düzenleyen ve bu şekilde insanın belirli bir düzen içerisinde yaşamasını sağlayan adalet konusunu işler. Biz de makalemizde bu sıralamayı takip ederek, öncelikli olarak, yardımlaşma kavramını, daha sonra İsraki düşünürün siyaset anlayışı içerisinde önemli yere sahip olan “sevgi” ve “adalet” kavramlarını ele alıp Şehrezûrî'nin siyaset anlayışında adaletten ziyade sevgi kavramına yapmış olduğu vurguyu ortaya koyacağız.

1. Yardımlaşma

İnsanın diğer varlıklardan daha üstün olduğunu ifade eden Şehrezûrî, yardımlaşma bağlamında onun sosyal varlık olma yönünü vurgular. Yardım konusunda insanın birey olarak kendi türüne sadece hizmet yoluyla yardım edebileceğini ifade eden filozof, insanın diğer bireyler olmadan çeşitli ihtiyaçlarını tek başına karşılamasının zor olduğunu belirtir. Bu ihtiyaçlar, insanın gereksinim duyduğu gıda, elbise, mesken, silah vb.leridir.²⁴ Her insan, yaratılıştan üstünlüklere ulaşmak için bu türden şeylere muhtaçtır. İnsanların bir araya gelip meydana getirdikleri toplulukta her fert iş bölümü çerçevesinde üzerine düşen ihtiyacı kendisi ve diğerleri için karşılarsa kolaylıklar sağlanmış olur.²⁵ Şehrezûrî, bir çiftçinin tarım işini yapabilmesi için çeşitli aletlerin gerektiğini, bu aletlerin yapılabilmesi için demircilik ve marangozluk mesleklerinin bilinmesi gerektiğini vurgular. Bununla da son bulmadığını belirten filozof, bu meslekler ile elde edilen araçlar aracılığıyla ekim yapıldıktan sonra ortaya çıkan mahsulün öğütülmesi, yoğrulması ve ekmek yapılması gerektiğini ifade ederek bu işlerin hepsi ile insanın tek başına uğraşmasının zorluğunu ortaya koyar. Buradan hareketle filozof, tek başına bütün işlerle kendisinin uğraşması neticesinde insanın nefsanî yetkinliği, insanı kâmil olma özelliklerini elde edemeyeceğini ve dünya hayatının çekilmez, ayrıca erdemsiz bir hal alacağını savunur.²⁶

Toplumdaki statülerin düzen için zorunlu olduğunu savunan filozof, bunu birbirine hizmet açısından ele alarak herkesin zengin veya fakir olma durumunda

24 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye fi Ulûmi'l Hakâiki'r-Rabbâniyye*, edisyon kritik: Necip Görgün, Cilt 2, (İstanbul: Elif Yayınları, 2004), 33.

25 Farabî, *el-Medinetü'l Fazıla (İdeal Devlet)*, çev. Nafiz Danışman (Ankara: MEB Yayınları, 2001), 79.

26 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 34.

hizmet etmenin ortadan kalkacağını belirtir.²⁷ Farklı bir açıdan bakacak olursak, Tusi'nin de söylediği gibi toplumdaki her birey şerefli bir sanata yönelmiş olsa diğer sanat grupları ile kimse ilgilenmeyecek, toplumun ihtiyaçları hizmet açısından karşılanmayacaktır.²⁸ Bundan dolayı filozoflar genel itibarıyla insanların eşit olması durumunda toplumun helak olacağı noktasında birleşmişlerdir. Bundan dolayı Şehrezûrî, toplum içerisinde yardımlaşmanın gerekli olduğunu düşünür ve dahası yardımlaşmanın medeniyetin temeli olduğunu insanın sosyal bir varlık olması yönüyle savunur.²⁹ Yardımlaşmanın gerekliliği de sosyal bir varlık olan insanların birbirine yakınlaşmasını sağlayan önemli bir erdeme ihtiyaç gösterir.

2. Sevgi

İnsanlar bir arada yaşamaya muhtaçtırlar. Bu bir arada bulunmayı arzulayan insanlar arasında bir bağ oluşturulması için bazı etkenler gerekmektedir ki bunların en önemlisi Şehrezûrî'ye göre sevgidir.

Şehrezûrî, insanların ilişkilerinde ve toplumların irtibatında sevgi erdeminin zorunluluk arz ettiğini savunur. Ona göre düzenin korunması için gerekli olan adalet ise muhabbetin, yani sevginin var olması ile zaten zorunlu olarak ortaya çıkacaktır. Bu hususta Şehrezûrî, Empedokles'e atfen şöyle bir söz aktarır: "Varlıkların tamamı sevgi ile güçlü olur ve her varlıkta muhabbet vardır; eğer sevgi var olmasaydı yetkinlik ve noksanlık mertebeleri de yok olurdu."³⁰ Bu anlayış, genel itibarıyla bakıldığı zaman Aristoteles'in sevgi sonucu dostluğun ortaya çıkacağı ve adalete gerek kalmayacağı düşüncesi ile paralellik arz etmektedir.³¹

Şehrezûrî, Aristotelesçi anlayışa paralel olarak sevgiyi tabii ve iradi olmak üzere iki kısımda tasnif eder; tabii sevgiyi annenin çocuğuna olan sevgisi, iradi sevgiyi ise eşler arasında zevk, erdem veya fayda açısından bağlanmayı sağlayan sevgi olarak tanımlar.³² Şehrezûrî, iradi sevgiyi ise çabuk kurulan çabuk dağılan, yavaş kurulan yavaş dağılan, yavaş kurulup çabuk dağılan ve çabuk kurulup yavaş dağılan olmak üzere dört temel çeşit üzerine bina eder. Şehrezûrî'ye göre, yaşlılar arasındaki arkadaşlığın sebebinin menfaat, gençler arasındaki ise haz olduğunu söyler. Ona göre, menfaat ve hazzın süresi arkadaşlığın da süresini belirler.³³

27 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 34.

28 Nasıruddin Tûsi, *Ahlak-ı Nasiri*, çev. A. Gafarov, Z. Şükürov (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 239.

29 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 34.

30 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 38.

31 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: Kebikeç Yayınları, 2005), 155.

32 Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, 224; Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 39.

33 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 39.

Aristoteles, insanlar arasında meydana gelen sevginin fayda, haz ve hayır çerçevesinde meydana geldiğini savunmuştur ki bu görüşe paralel olarak Şehrezûrî de toplum içerisinde yaşayan insanları basit bir ayrımla lezzet, fayda ve hayrı isteyenler olarak tasnif eder. Filozof bu üç esasın terkiibinden ise dördüncü bir grubun ortaya çıkacağını ve bu grubun amacının yalnızca sevgiyi elde etmek olacağını ifade eder.³⁴ Ayrıca İsraki filozof, bu grupların her birini iradi sevginin dört kısımda tasnif etmiş olduğu kısımları ile ilişkilendirir. Ona göre talep edilen lezzet ise onun çabuk değişken özelliğe sahip olmasından dolayı lezzete dayalı sevgi çabuk kurulup çabuk dağılırken; fayda sonucu ortaya çıkan sevgi ise yavaş kurulup çabuk dağılır. Hayrın talep edilmesi sonucu ortaya çıkacak sevgi ise çabuk kurulup yavaş dağılırken bu üç esasın bir araya gelmesinden mürekkep sevgi ise filozofa göre yavaş kurulup yavaş dağılan türden bir iradi sevgidir. Şehrezûrî, yaşlılar arasındaki arkadaşılığın sebebinin menfaat, gençler arasındaki ise haz olduğunu, menfaat ve hazzın süresini ise arkadaşılığın süresinin belirleyeceğini belirtir.³⁵

İslam ahlak filozoflarının en önemli simalarından biri olan İbn Miskeveyh üzerinden şunu da belirtmek gerekir ki bu sevgi türleri irade ve aklın kullanımını gerektirdiğinden insanlar arasında oluşan sevgi türleridir.³⁶ Binaenaleyh Şehrezûrî de İbn Miskeveyh gibi muhabbet ve nefretin sadece nâtik nefis için kullanılacağını, hayvanlar için ise sevgi yerine ülfet kavramının yerinde olacağını ifade eder.³⁷

Şehrezûrî, Aristoteles'in Heraklit'ten nakletmiş olduğu farklı unsurlardan oluşan eşyalarda uyum olmayacağını, aksine aynı unsurlardan mürekkep eşyalarda ise parçalar arasında uyum olacağı hususundan dolayı vahdetin meydana geleceği, başkılığın ortadan kalkacağı savını kabul ederek sevgi olan yerde vahdetin ortaya çıkacağını savunur. Şehrezûrî, insanın cevherinin tabii güçlerden, şehvet ve üstünlükten arınarak iyiliğin kaynağı olan hayra yöneleceğini ve bu hayır yönüyle meşgul olan insandan rabbani nurların sadır olacağını ifade ederek bu sayede insanın cismani lezzetten daha üstün bir lezzete vakıf olacağını belirtir. Bu ona göre bir ittisaldir ki insanın maddi yönü zayıflar; fakat gerçek mutluluk için gereken tam bir arınma nefsin bedenden ayrılması sonucu gerçekleşecektir.³⁸

34 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 157-158; Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 39.

35 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 39-40.

36 İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma (Tehzibu'l Ahlak)*, çev. A. Şener, İ. Kayaoğlu, C. Tunç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 123.

37 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 39.

38 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 41.

İnsan yaratılışı itibarıyla sosyal yakınlık duygusuna sahip bir varlıktır. İnsan kavramı kelime kökeni olarak ele alındığında ünsiyet, tanışma manalarına gelmektedir.³⁹ Sosyal yakınlık kurma hissiyatını haiz insanın tanışma isteği sonucu muhabbete, yani sevgiye bir başlangıç yapmış bulunacağını ifade eden İsraki filozof, faziletlerin ve şeriatın da insanı medenileşmeye, ülfete çağırıldığını belirtir. Ona göre şeriat ve faziletler ibadete teşvik edeceğinden dolayı bir iman birlikteliği ortaya çıkar ve ibadetlerin bir arada yapılması ile de toplum kendi içerisinde doğal bir muhabbet, ülfet mekanizması geliştirmiş olur. Bu sayede insanlar arasında ilişki kurulur, refah ve huzur ortamı meydana gelir. Filozof bunların gerçekleşmesi ile hem dünya hem de ahiret saadetinin elde edileceğini savunur.⁴⁰

Sevgi esasını sultan ile halk arasındaki ilişki bağlamında ele alan Şehrezûrî, sultanın sevgisinin adalet kavramı ile beraber ortaya çıkacağını ifade eder. Baba ve çocuk arasındaki sevginin de bağlanma yönü itibarıyla sultan-halk ilişkisine benzediğini ifade eden Şehrezûrî, çocuğun babanın bir parçası olmasından kaynaklanan bağdan dolayı babanın çocuğunda meydana gelen yetkinliklerden zevk alacağını savunur. Halkın sultana olan sevgisini ailenin çocuklarına veya çocukların ailelerine yönelik sevgisine benzeten Şehrezûrî, halkın birbirine olan sevgisini ise kardeşlerin birbirlerine olan sevgisine benzetir.⁴¹

Şehrezûrî'nin aile içi ilişkiler ile genel siyaset arasında gördüğü benzerliği Aristoteles'te görmekteyiz. Aristoteles, siyaset türlerini aile içi ilişkiler bağlamında ele alarak karı-koca ilişkisini Aristokrasiye, kardeşler arası ilişkileri ise timokrasi yönetimine benzetir.⁴² Şehrezûrî de aile bireyleri arasındaki ilişki ile sultan-halk arasındaki ilişki arasında benzerlik ortaya koyarak sultanın müşfik bir baba gibi halkına şefkat göstermesi, halkın da akıllı bir çocuk gibi sultana saygı göstermesi ve itaat etmesi gerektiğini savunur. Halk ise kendi arasında birbirlerine şefkatli kardeşler gibi davranmalı, birbirlerinin haklarını gözetmeli, birbirlerine ihsan ve ikramda bulunmalıdır. Bu sayede, daha önce de belirttiğimiz üzere, filozofa göre, adalet kendiliğinden ortaya çıkar ve faziletli bir toplum teşekkül eder.⁴³ O nedenle, Şehrezûrî'nin genel ahlak görüşü ve siyaset anlayışı içinde en temel erdem olarak adalet yer almaktadır.

39 İbn Miskeveyh, *Ahlakî Olgunlaştırma*, 126; Tûsi, *Ahlak-ı Nasırı*, 252.

40 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 42.

41 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 44.

42 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 168.

43 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 44-45.

3. Adalet

İffet, şecaat ve hikmet erdemlerinin yetkin düzeye ulaştığı zaman ortaya çıkan adalet, Şehrezûrî'ye göre en üstün erdemdir ki bundan dolayı adaleti "hakiki orta" olarak ifade eder. Hikmet dışındaki bütün erdemleri -adalet, iffet ve şecaat-ameli kuvvet açısından ele alan Şehrezûrî, hikmeti ise nazari kuvvet ile ilişkilendirir. Bununla beraber ona göre bütün çoklukların döndüğü yer vahdet olduğu gibi bütün erdemlerin birleşip döndükleri en üstün erdem de adalettir; adalet vahdetin gölgesidir ve adalet olmasaydı varlık dairesi tamam olmazdı.⁴⁴

Adalet konusunda orantı hususunu Aristoteles'e bağlı şekilde ele alarak açıklayan Şehrezûrî, ilk filozofların birçok şerefli ilimleri orantı sayesinde elde ettiklerini ifade eder.⁴⁵ Adalet konusu, Aristoteles tarafından dağıtıcı ve düzeltici adalet tasnifi ile ele alınır ve özel adalet konusu filozof tarafından orantılarla açıklanır.⁴⁶ Bu bağlamda Şehrezûrî de orantı açısından adalet kavramını ele alarak birincinin ikinciye nisbetinin ikincinin üçüncüye nisbeti veya üçüncünün dördüncüye nisbeti gibi olacağını anlatır. Ona göre ilk nisbet muttasıl ikinci nisbet ise munfasıldır. Buradan hareketle filozof adaleti, fiil alanı olarak üç kısımda tanımlar:

1- Onurun ve malların kullanılmasında adaletin kullanılması: Kişinin mala veya onura nisbeti, onurda mertebesine, malda hak edilirliliğine bağlıdır ki mal veya onur fazla olmamak kaydıyla kişi için haktır. Buradaki orantı munfasıldır.

2- Alışveriş ve muamelat gibi hususlarda adaletin kullanılması: Buradaki orantı bazen munfasıl bazen de muttasıldır, yani değişkenlik arz eder. Munfasıl orana benzeyene örnek, terzinin elbiseye, marangozun sandalyeye nisbetidir ki bu alışverişte adaletsizlik yoktur. Muttasıl orana benzeyene örnek ise elbisenin dinara, dinarın sandalyeye nisbetidir ki elbise ve sandalyenin mübadele yolu ile değiştirilmesinde hiçbir adaletsizlik söz konusu değildir.

3- Zararın telafisi: Bu konudaki orantı geometrik bir orantıdır. Bir şahsın kendi mertebesine nisbeti, başka bir kişinin mertebesine nisbeti gibidir. Bu nisbet adaletsiz olduğu için veya diğer kişinin zararı ona ulaştığı için geçersizdir. Adaletin gerçekleşmesi için zararın veya adaletsizliğin ona da ulaşması gerekir.⁴⁷

Şehrezûrî'nin adaletin fiil alanlarında kullanmış olduğu orantı çeşitleri Aristoteles'e benzerdir. Aristoteles, malların dağıtılması ve zararın telafisinde geomet-

44 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 48.

45 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 48.

46 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 95-96.

47 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 48.

rik ortayı, alışveriş ve muamelat ile ilgili konularda ise aritmetik ortayı kullanır.⁴⁸ Ayrıca Aristoteles, bu fiil alanlarıyla bağlantılı olarak üç adil gruptan bahseder. Bunlar: İlki onuru ve malları dağıtan devlet adamları, ikincisi ürün mübadelesi metodunu kullanan çiftçi ve zanaat sahipleri, üçüncüsü ise zararın tayin edilmesini sağlayan hâkimdir.⁴⁹

İnsan hiçbir şeye ihtiyaç duymasaydı ya da ihtiyaçlar farklı değil de ortak olsaydı ihtimallerini öne süren Aristoteles, bu durumda alışverişin gerçekleşmeyeceğini ifade eder. Fakat gerçek hayata bakıp mümteni bir durum olan az önceki ihtimali ortadan kaldırdığımız vakit her insanın farklı ihtiyaçları mevcuttur ve bundan dolayı da alışverişin bir şekilde gerçekleşmesi gerekir ki bir nevi değiş-tokuş diyebileceğimiz alışverişte kullanılacak bir araç ihtiyacı da mevcuttur. Şehrezûrî, bu aracın para, yani dirhem veya dinar olduğunu ifade eder.⁵⁰

Şehrezûrî, dinarın veya dirhemini “sessiz adalet,” dinar veya dirhem ile yapılan alışverişlerde adaletin yerine getirilmesinin gerektiği durumlarda ise zararın telafisini sağlayacak “konuşan bir adaletin” olması gerektiğini ifade ederek bu konuşan adaletin hâkim olduğunu belirtir.⁵¹

Şehrezûrî'ye göre “namusu ilahi,” “hâkim-i insani” ve dinar veya dirhem olmadan adalet yerine getirilemez. Şehrezûrî, Aristoteles'ten şunu nakleder: “Dinar namusu adildir, namus da sözlükte siyaset ve yönetmek manalarına gelir”. Bu açıdan bakıldığı zaman namus-u ilahi, şeriat olarak isimlendirilir. Şehrezûrî, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'te ilk namusu, yani namusu ekberi Tanrı katından olan, ikinci namusu ise namusu ekberi kabul eden, üçüncü namusu ise para olarak açıkladığını söyler. Şehrezûrî'ye göre kanunlar namusu ilahiyi rehber edinir, hâkim de namusu ilahi ile şekillenen kanunları kabul eder ve rehber edinir. Dinar da hâkim-i insaninin yönetimindedir.⁵²

Şehrezûrî, “İnsanlar arasında kendisi ile hükmedilen kanunu indirdik ki insanlar muamelelerinde hak ve adalet ile iş görsünler, biz demiri indirdik” (Hadid Suresi,

48 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 96-97; Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 48; Aritmetik ve geometrik orta, Aristoteles tarafından dağıtıcı ve düzeltici adalet konularında ele alınmıştır. Düzeltilici adalet aritmetik orantıya, dağıtıcı adalet geometrik orantıya dayanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. David Ross, *Aristo*, çev. A. Arslan, İ. O. Anar, Ö. Kvasoğlu, Z. Kurtul (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2002), 244-251.

49 Ross, *Aristo*, 249.

50 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 100; Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 49.

51 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 50.

52 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 50.

25) ayeti kerimesini delil göstererek üçüncü namus olan parayı, yani dinarı açıklar. Ona göre adalet için araç olarak dinarın kullanılmasına bu ayeti kerimede işaret edilmiştir ve dinar dünyadaki adaletin sağlanmasının temelidir. Eğer dinar var olmasaydı alışverişte, muamelelerde ve ortaklıklarda düzen olmazdı; burada adaleti tesis eden eksiklik veya fazlalığı gideren itidal ve eşitliği sağlayan dinardır. Ayrıca Şehrezûrî, dinarın olmaması durumunda şehirlerde adaletsizliğin ortaya çıkacağını ve az çalışmak ile çok çalışmanın eşit sayılacağını belirtir.⁵³

Sonuç

Görüldüğü üzere, Şehrezûrî'nin siyaset anlayışının temellerini yardımlaşma, sevgi ve adalet kavramları oluşturmakla beraber filozofun aslında öne çıkardığı kavram sevgi –muhabbet- kavramıdır. Çünkü sevgi ona göre toplumsal adaleti de beraberinde getirecektir. Ayrıca filozof, sevginin tabii olduğunu adaletin ise sun'î olduğunu söyleyerek sun'înin tabii olanı taklit edeceğinden hareketle sevgiyi adaletten üstün görür.

Yardımlaşma kavramını açıklarken filozofun öne sürdüğü sosyal varlık olma anlayışı ahlaki açıdan önemlidir. Çünkü ona göre bireyin ahlakından toplumun ahlakına doğru giden ahlaklaşma süreci, siyasetin amacı ve konusu olmakla beraber aslında erdemli bir toplum oluşturma çabasıdır. Filozof, bizi bu noktada, insanın ekmek yapmanın ilk noktası olan tarla sürmek, buğday yetiştirmek ve gerekli bütün alet edevatı yapmak gibi bütün işler ile kendisinin uğraşması sonucu nefsanî yetkinliğe ve insanı kâmil olmaya nasıl erişebileceği sorusu hakkında tefekküre sevk eder. Buradan hareketle diyebiliriz ki sosyal varlık olan insanın sosyalliğinin sebebi yardımlaşma ihtiyacıdır ki bu da silsile yoluyla ahlakın başlangıç noktasıdır. Bundan dolayı filozof, dünyadan tamamen elini eteğini çekerek zühd hayatı yaşayan kişinin kuvve halinde bulunan ahlakının fiile dönüşümü olmayacağından dolayı rezilete mi fazilete mi sahip olduğundan bahsedilemeyeceğini vurgular.

Genel itibarıyla, İsraki düşünce sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan Şehrezûrî'nin siyaset konusunda takip ettiği yol, Peripatetik düşüncenin kurucusu kabul edilen Aristoteles'in yoludur. Özellikle adalet anlayışında Aristoteles'in kullanmış olduğu argümanları destekleyen bir yol izlemiştir.

53 Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, 50.

Kaynakça

- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür. Ankara: Kebikeç Yayınları, 2005.
- Aydın, Mehmet. "Ahlak." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Bayraktar, Mehmet. *İslam Felsefesine Giriş*. 6. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Çağrı, Mustafa. "Ahlak." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Çağrı, Mustafa. *İslam Düşüncesinde Ahlak*. 3. Baskı. İstanbul: DEM Yayınları, 2006.
- Fahri, Macid. *İslam Ahlak Teorileri*, çev. Muammer İskenderoğlu, Atilla Arkan. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Farabi. *el-Medinetü'l Fazıla (İdeal Devlet)*, çev. Nafiz Danışman. Ankara: MEB Yayınları, 2001.
- Farabi. *İlimlerin Sayımı*, çev. Ahmet Arslan. Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- Farabi. *Mutluluğun Kazanılması*, çev. Ahmet Arslan. Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- Görgün, Necip. *eş-Şeceretü'l İlahiyye fi Ulumi'l Hakaiki'r-Rabbaniyye* isimli eserin giriş kısmı, Cilt 1. İstanbul: Elif Yayınları, 2004.
- İbn Miskeveyh. *Ahlakı Olgunlaştırma (Tehzibu'l Ahlak)*, çev. A. Şener, İ. Kayaoğlu, C. Tunç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Kindi. *Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2002.
- Köse, Hızır Murat. "Siyaset." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kutluer, İlhan. *İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, 2. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Ross, David. *Aristo*, çev. A. Arslan, İ. O. Anar, Ö. Kavasoglu, Z. Kurtul. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2002.
- Şehrezûrî. *eş-Şeceretü'l İlahiyye fi Ulumi'l Hakaiki'r-Rabbaniyye*, edisyon kritik: Necip Görgün, Cilt 2. İstanbul: Elif Yayınları, 2004.
- Tusi, Nasıruddin. *Ahlak-ı Nasırı*, çev. A. Gafarov, Z. Şükürov. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.